

BƏDİİ MƏDƏNİYYƏT
ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА
ARTISTIC CULTURE

UOT 008:316.77:130.2:7.01:7.036(5)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16052049>

**MÜASİR ŞƏRQİN MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ MODELƏRİNİN
ALTERNATİVLİYİ VƏ KULTUROLOJİ TƏFƏKKÜRÜNÜN PARİTETLİLİYİ**

YEGANƏ ƏLİYEVƏ*

AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,

kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://orcid.org/0000-0002-4496-5598>

E-mail: eqana-aliyeva@yandex.ru

Sitat gətirmək üçün: Əliyeva, Y. Müasir Şərqi mədəniyyətlərarası dialoq modellərinin alternativliyi və kulturoloji təfəkkürünün paritetliliyi // – Bakı: Musiqi dünyası. Beynəlxalq Elmi Musiqi Jurnalı, – 2025. Cild 27. № 1 (102), s.86-97.

Для цитирования: Алиева, Е. Альтернативность моделей межкультурного диалога и паритетность культурологического мышления современного Востока // – Баку: Мир музыки. Международный научный журнал, – 2025. Том 27. № 1 (102), с. 86-97.

For citation: Aliyeva, Y. Alternativity of models of intercultural dialogue and parity of culturological thinking in the modern East // – Baku: World of Music. International Scientific Journal, – 2025. Vol.27. № 1 (102), pp. 86-97.

Xülasə

Mədəni standartlaşmadan başlayaraq identikliyin böhranı hadisələrinə qədər ilə təzahür edən qloballaşmanın müasir çağırışları qlobal mədəni strategiyanın yenidən baxılmasını **aktual edir**. Şərqi mədəniyyətlərarası dialoq modeli alternativ yanaşama olaraq sivilizasiyalararası böhranların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər. Bədii mədəniyyətdə əksini tapan Şərq kulturoloji təfəkkürünün paritetliliyi isə bərabər hüquqlu mədəni poliloq prinsiplərinin təşviq edilməsini nəzərdə tutur. **Tədqiqatın məqsədi** XXI əsrdə mədəni dəyərlərin qlobal transformasiyası fonunda makroregionlar, o cümlədən Azərbaycan daxil olmaqla Türk dünyası üzrə Şərq intellektuallarının kulturoloji refleksiya meqatendensiyalarının icmal şərhini verməklə, Şərqi təklif etdiyi qlobal mədəni dialoq modellərinin Qərbi kulturoloji təfəkkürünə nisbətə alternativ və paritet olduğunu müəyyən etməkdir. **Tədqiqatın məqsədi** Şərqi mədəniyyətlərarası dialoq modelinin alternativliyini və kulturoloji təfəkkürünün paritetliliyini nəzəri konsept kimi təqdim etməkdir. **Məqalədə ilk dəfə olaraq** Şərq kulturoloji təhlil obyektini kimi deyil, məhz bədii-humanitar refleksiyanın subyektini kimi təqdim olunur, Şərqi kulturoloji təfəkkürünün

* ©Yeganə Əliyeva, 2025

alternativliyi və paritetliliyi nəzəri konsept kimi əsaslandırılır. **Tədqiqatın metodoloji bazasını** M.Baxtinin, V.Biblerin, S.Kaqanın, F.Mamedovun, N.Mehdinin və digərlərin mədəniyyətlərin dialoqu, mədəniyyətlərin özünəməxsusluğu, alternativ qloballaşmaya dair elmi-tədqiqat əsərləri təşkil edir. **Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti** kulturologiya elmi bilik sahəsinə yeni anlayışlar aparatının zənginləşdirilməsinə xidmət etməkdədir. **Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti** mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi, xüsusilə də Şərq sivilizasiyaların bədii mədəniyyətinin tədrisinə həsr olunan mühazirələrdə istifadə oluna bilər. Bundan başqa, humanitar siyasət, mədəniyyətlərarası layihə və dialoq platformalarının hazırlanmasında tətbiq edilə bilər.

Açar sözlər: kulturoloji fikir, mədəniyyətlərarası dialoq, Şərq, Qərb, alternativlik, paritetlik, ideya.

Giriş.

Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsindəki Böyük Qələbəsi və 2023-cü il sentyabr ayında həyata keçirən antiterror əməliyyatı ilə ərazi bütövlüyünün tam bərpa etməsi xalqımızın yeni mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərinin formalaşmasına təkan verdi. Biz artıq IV Respublika adlı ən yeni dövrün müasirləriyik. Ən yeni dövr yeni ideologiya üçün konseptual əsasların yaradılması ehtiyacını doğur. Belə ki, 10 yanvar 2024-cü il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin yerli TV kanallarına verdiyi müsahibəsi [3] zamanı cəmiyyətimizə müraciət edərək siyasətçilər, politoloqlar, ziyalılar, və o cümlədən elm adamlarından ölkəmizin gələcək inkişafının prioritetlərini təyin edəcək milli ideyanın necə olması barədə diskussiyaların aparılmasını, bu məsələni ictimai müzakirə səviyyəsinə qaldırılmasını təklif etmişdir [4].

Məlumdur ki, milli ideya mədəni müstəqilliyin dayağıdır. Milli ideyanın vətənpərvərlik, intellektual inkişaf, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması kimi komponentləri sırasında tolerantlıq və multikulturalizmin qorunması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Sülh, tolerant və qarşılıqlı hörmət zəminində mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması milli kimliyi qorumaqla global çağırışlara adekvat cavabı şərtləndirir. Bu baxımdan Şərq ölkələrinin milli mədəni identifikasiya, global harmonik birgəyashama dair irəli çəkdiyi alternativ model və paritet ideyaların öyrənilməsi aktual məsələyə çevrilir. Belə ki, Qərbin tarixən formalaşdırmış mədəni dominantlıq modelinə alternativ, eyni zamanda artıq müəyyən siyasi və sosial-mədəni çəkiyə malik olan Şərq mərkəzli ideoloji modellərinin öyrənilməsinin aktuallığını şərtləndirir. Digər tərəfdən, bu gün bütün mədəniyyətlərin paritetliliyi, başqa sözlə hər hansı bir xalqın və millətin mədəni dəyərləri “digər”lərdən üstün sayılmamalı, qarşılıqlı hörmət əsasında dəyərləndirilməlidir. Hazırda Şərq intellektuallarının kulturoloji ideyalarına paritetli yanaşma Qərb ideya sistemləri qarşısında “ikinci dərəcəli” deyil, bərabər elmi və fəlsəfi çəkiddə olduğu fərziyyəsini isbat edə bilər.

Tədqiqatdan əldə olunan nəticələr yeni milli ideyanın formalaşmasında nəzəri mənbə kimi tətbiqini nəzərdə tutur. Son illərdə bəşəriyyətin sosial-mədəni həyatında alternativ və paritet ideoloji çəki əldə edən Şərq ölkələrinin kulturoloji təfəkkür potensialı milli mədəni identifikasiyanın gücləndirilməsində, mədəni assimilyasiya təhlükəsinə qarşı mübarizədə, habelə tolerantlıq və multikulturalizmə söykənən milli ideya komponentlərinin formalaşdırılmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın məqsədi XXI əsrdə mədəni dəyərlərin global transformasiyası fonunda makroregionlar, o cümlədən Azərbaycan daxil olmaqla Türk dünyası üzrə Şərq intellektuallarının kulturoloji refleksiya meqatendensiyalarının icmal şərhini verməklə, Şərqin təklif etdiyi global mədəni dialoq modellərinin Qərbin kulturoloji təfəkkürünə nisbətə alternativ və paritet olduğunu müəyyən etməkdir.

Material və metodlar.

Tədqiqat mövzumuzun araşdırılmasında sənətsünaslıq, kulturologiya, fəlsəfə, şərqşünaslıq və postkolonial yanaşmaların tətbiqi fənlərarası **metodlara** müraciəti şərtləndirmişdir. Kulturoloji metod Şərq mədəniyyətində mədəni identikliyi formalaşdıran bədii prosesləri dəyər, məna və mental modellərin daşıyıcısı kimi baxılmasına zəmin yaratmışdır. Bundan başqa, müqayisəli-tipoloji təhlil mədəniyyətlərarası dialoqun şərq və qərb modellərini müqayisə edib Şərqin kulturoloji təfəkkürünün alternativliyini və paritetliliyini əsaslandırmağa imkan vermişdir.

Qeyd edək ki, tədqiqat prosesində Şərqin, daha dəqiq desək “ailəmiz – Türk dünyasının” üzvü olduğumuz üçün araşdırdığımız mövzuda tədqiqatçı obyektivliyini qorumaq asan deyildi [1,12]. XX əsrdə elmdə hansı sivilizasiyanın daha üstün olması kimi geniş yayılan populist xarakterli bəyanatlardan uzaq durmaq məqsədilə məhz “kulturoloq eynəyi” çərçivəsindən məsələyə doğru-dürüst münasibət bildirməyə müvəffəq olduq. Biz XX əsrin müasirləri kimi keçid dövrünü artıq geridə qoyduq. Bu gün XXI əsrdə biz solumun mənəvi mədəniyyətinin total transformasiyasının şahidləriyik. Mənəvi həyatımızda dekadans, xaos, böhran yaşanan bir dövəmdə yaşanan keçid (marginallaşdırma) hadisələrin izahını yalnız kulturologiya elmi, kulturoloji metodologiya verə bilər. Danılmaz faktdır ki, bu gün bütün humanitar elmlər, o cümlədən təbiət elmləri belə tədqiqat predmetləri sahəsində marginallaşdırma hadisələrin izahında metodoloji bazaları yetərli olmadıqda kulturoloji metodologiya aparatına müraciət edirlər. Yeni tarixi reallığa yüksək adaptasiya olan İnsan tipi formalaşmaqdadır, lakin marginallaşdırılan İnsan, yəni müxtəlif cəmiyyətlərin, mədəniyyətlərin mənəvi dəyərlərinin ziddiyyətli təsiri altında sərhəd, aralıq mövqedə duran obraz hələ də gündəmədədir.

Tədqiqatda həm mədəniyyətlərarası dialoq və kommunikasiya nəzəriyyəsinə dair M.Baxtinin[7], V.Biblerin[10;11], M.Kaqanın[17], İ.Vasilenkonun [13], L.Vasilyevin [12] və d. fəlsəfi-kulturoloji və tarixi monoqrafik tədqiqatlarına, həmçinin də F.Məmmədov [14;15], N.Mehdi [5] və s. müasir dövrün kulturoloq alimlərinin əsərlərinə istinad olunub. Göstərilən müəlliflərə istinad edərək Şərq kulturoloji fikrinin alternativlik və paritetlilik prizmasından öyrənilməsi üçün metodoloji yanaşma formalaşdırmağa nail olduq. Bu da öz növbəsində Şərqin kulturoloji təfəkkürünün qlobal mədəni dialoqda potensialını aşkarlamağa imkan verdi.

Müzakirə və qənaətlər.

Şərq kulturoloji təfəkkür paradigmalarının təsnifatı

XXI əsrin qloballaşma və integrasiya prosesləri yeni cəmiyyətin, qlobal intellektual təfəkkürün formalaşmasını zəruri edir. Postindustrial cəmiyyətdə digər bir çox humanitar problemlərlə yanaşı “qlobal təfəkkürün” formalaşması məsələsi gündəmdədir. Cəmiyyətdə yeni mədəni dəyərlərin yaranması fonunda Yeni İnsan tipinin formalaşması bəşəriyyətin yaşamını tamamilə fərqli mühitə salır. Yeni solum bəşəriyyəti yeni kommunikativ münasibətlərə, habelə mədəniyyətlərarası dialoqa cəlb edir. XXI əsrin mədəniyyətlərarası dialoqu – qloballığı ilə fərqlənir. Müasir dövrdə Şərq-Qərb müstəvisində gedən qlobal ideyalar dialoqunda Şərq təfəkkürünün mövqeyi bütün stereotipləri, o cümlədən avropasentrist baxışlarının əsaslarını kökündən dağıdır. Şərqin kulturoloji təfəkkürü qərbliyə, ümumiyyətlə bəşəriyyətə qlobal dialoqun, qlobal tolerant birgəyaşamın alternativ modellərini təklif edir. Hazırda bəşəriyyətin seçim iradəsini nəzərə alsaq Şərq təfəkkürünün Qərb dünyasına təklif etdiyi bəşəriyyətin mədəni birgəyaşam modelləri alternativ inkişaf yolları kimi qəbul edilə bilər. Lakin Şərq kulturoloji fikrinin məna mündəricatı, təşviq etdiyi universal ali mənəvi-mədəni dəyərlər onu qlobal dialoqun paritetli, başqa sözlə bərabərhüquqlu aktoruna çevirir.

Kulturoloji fikir mədəniyyətin özünüdərk formalarından biridir. Müasir dövrdə kulturoloji ideyalar dialoqunda Şərq intellektuallarının fəallığını, universal ali dəyərlərə prinsipial yanaşmaları göz önündədir. XXI əsrdə Şərq intellektualları, o cümlədən Türk dünyasının zəka sahibləri mədəniyyətlərin yaxınlaşmasını və dialoqunu təşviq edən konstruktiv birgəyaşam modellərini təklif edirlər.

Bu gün Şərq intellektuallarının bəşəriyyətin harmonik birgəyaşamına dair Qərb modelindən daha mütərəqqi və humanist əsasla malik olan nəzəri layihələr bizə “Şərqin alternativ qlobal mədəni dialoq modeli” və “Şərqin paritet kulturoloji təfəkkürü” nəzəri konsepsiyalarımızı

irəli çəkməyə zəmin yaradır. Şərq intellektuallarının kulturoloji ideyaları qlobal dialoqda layiqli yer tutaraq XXI əsrdə reallaşması mümkün olan alternativ mədəni inkişaf modellərini irəli sürür, eyni zamanda Qərb dünyagörüşündən də xeyli irəli baxan ideyalarla qlobal dialoq prosesində təmsil olunurlar.

Qeyd edim ki, müxtəlifliyində vahid, vahidliyində müxtəlif olan müasir Şərq makroregionunun coğrafiyası kulturoloji təfəkkürünün hansı mədəni paradigmlər üzərindən tədqiq etdiyimiz barədə təsəvvür yarada bilər:

- kulturoloji təfəkkürünün konfusian və hind-buddist ənənəli Şərqi və Cənubi Asiya dünyası (Yaponiya, Çin, Hindistan),
- Ərəb-müsəlman dünyası (Ərəb Şərqi (Səudiyyə Ərəbistanı, Livan),
- Şimali və Şimal Şərqi Afrika (Misir, Əlcəzair, Keniya),
- Yaxın Şərq (İran),
- Türk dünyası (6 müstəqil Türkdilli dövlətlər: Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistan).

XXI əsr intellektuallarının kulturoloji refleksiya meqatendensiyalarının icmalı

XXI əsrdə mədəni dəyərlərin qlobal transformasiyası fonunda Şərq intellektuallarının mövqeyinin bir neçə meqatendensiyaları: 1.qloballaşmanın çağırışlarına cavab, 2.mədəni suverenliyin qorunması, 3.mədəniyyətin özünürefleksiya, 4. mədəniyyətlərarası dialoq və dünya birliyinə inteqrasiya müəyyən olunur. Aşağıdakı cədvəldə həmin meqatendensiyaların ümumi xüsusiyyətləri və onlarda irəli gələn əməli addımları sxematik şəkildə göstərməyə cəhd edəcəyik.

Cədvəl 1. Qloballaşmanın çağırışlarına Şərq intellektuallarının mövqeyinin meqatendensiyaları

Meqatendensiya	Xüsusiyyətləri	Əməli nəticə
Qloballaşmanın çağırışlarına cavab	Milli identikliyin və mədəni irsin qorunması. Milli-mədəni dəyərlərə arxalanaraq müasirləşmə	Milli, lokal, regional identikliyin dirçəlişi
Mədəni suverenliyin qorunması	Qərbin mədəni modellərinə qarşı alternativ modellərin axtarışı	Orijinal simbioz modellərin yaranması
Mədəniyyətin özünürefleksiyası	Bədii mədəniyyətdə (ədəbiyyat,	Paritetli rəqabətə davamlı yeni

(özünüdərki)	vizual və musiqi sənətlərində) və fəlsəfədə əksi	kuturoloji diskursun formalaşması
Mədəniyyətlərarası dialoq və dünya birliyinə integrasiya	Tolerantlıq və multikulturalizmə əsaslanan mədəniyyətlərarası dialoq siyasətinin və strategiyasının işlənilməsi	Mədəniyyət diplomatiyası mexanizmlərinin gücləndirilməsi

Müasir Şərq intellektuallarının qlobal ideyalar dialoqunda düşüncə mövqeylərinin dörd aparıcı meqatendensiyaların, onların xüsusiyyətlərinin və əməli nəticələrinin fərqləndirməyimiz ayrı-ayrı Şərq ölkələri üzrə kulturoloji refleksiyaları müəyyən etməyə, sistemləşdirməyə və konseptual yanaşmanın formalaşması üçün metodoloji zəmin yaradır.

Yaponiyanın alternativ qlobal mədəni inkişaf modelinin əsasında “nixondzindron” milli unikalıq nəzəriyyəsi durur. XXI əsr yapon intellektualları sintoist və konfusian-buddist ənənələrə söykənən “qlobal harmonik birgəyaşam”ın unikal ambivalent modelini təklif edirlər [22;23]. Hazırda Yaponiyanın kulturoloji təfəkküründə Şərq-Qərb antitezasının aradan götürülməsi, mədəni hibridləşməyə meyillilik, nəticədə Qərbin siyasi və yerli konfusian-buddist identikliyinə simbiozu nəticəsində sivilizasiyalararası körpü rolunu oynayan “qlobal harmonik birgəyaşam” modelinin təşviq edilməsi prioritetdir.

Çinin “sivilizasiyaların harmoniyası” adlanan qlobal dünya modeli postkonfusian dini-fəlsəfi ənənəni ehtiva edir [9]. Dünya ictimaiyyətinin konfusian dəyərlərinə münasibəti tarixən “fəlsəfi dəb” xarakterli olması, habelə Cənub-Şərqi Asiya regionundan kənarda özünü doğrulda bilməməsi nəzərə alınmasa Konfusunin müdrikliyinin təzahürü kimi harmonik birgəyaşama təşviq edən Çinin qlobal dialoq modeli alternativ hesab oluna bilər.

XXI əsrdə “qlobal biliklər mərkəzi” imicini formalaşdıran Hindistan bəşəriyyətin alternativ inkişaf modeli kimi “neoinduist qlobal layihə”ni təklif edir. Hindistan intellektuallarının qeyri-texnogen kulturoloji dünyagörüşü “bəşəri harmoniya”, “integral humanizm”, “elmi humanizm”, “universalist neoinduizm” kimi ideyalarda öz əksini tapır [16]. Bu gün Hindistanın “New Age” dini-mədəni hərəkatı “yeni eranın” alternativ mədəniyyəti kimi geniş populyarlıq qazanıb.

İran intellektuallarının təqdim etdikləri sivilizasiyalararası dialoq modeli Qərbin “mədəni ekspansiyası”na qarşı “elmi-mədəni cihad” kimi dəyərləndirilir [21]. Burada postislamizm, habelə Qərbi Asiyanın modernizasiyayaşını şərtləndirən universalizmlə partikulyarizmin sintez ideyaları qlobal mahiyyət əldə etmək tendensiyasına meyillidir. İranın Qərb dünyasına İslamın mütərəqqi ideya və dəyərlərinə arxalanan “sivilizasiyalararası dialoq” modeli müsbət komplimentarlığa

əsaslanır. Əks təqdirdə həmin strateji xətt davam etdirilməsə özəl inkişaf yoluna hədsiz inamlı partikulyarist İranda formalaşan mənfi komplimentarlıq gələcəkdə ximerik ideya konseptlərinin yaranmasını istisna etmir.

Ərəb Şərqi intellektuallarının “Qlobal birliyin”, “ümumbəşəri sivilizasiyanın” yaradılmasına dair kulturoloji ideyaları qloballaşmanın çağırışlarına cavabdır [19,20]. Ərəb-müsəlman dünyasının qlobal təfəkkürlü zəka sahibləri alternativ mədəni inkişaf modellərini Şərqi Qərblə sintezi, qlobal etika və tarixi-sivilizasion müstəvidə qurur.

XXI əsrdə Türk dünyasının qlobal ideyalar dialoqunda kulturoloji təfəkkür potensialı, onun qlobal birliyə təklif etdiyi mədəniyyətlərarası dialoq modeli sivil dünyagörüşə, etnik ənənələrə və İslamın humanizm prinsiplərindən qaynaqlanır.

XX əsrdə Türkiyə intellektualları əsərlərində türk millətinin özünüidentifikasiyası və milli dəyərlərin müstəsnaılığını əsaslandıran milliyyətçi yanaşmaları inkişaf etdirirdilər [6]. Lakin hazırda qlobal ideyalar dialoqunda Türkiyə daha mütərəqqi mövqeyə sahibdir. Türkiyə aydınarı universal mədəni dəyərlərin formalaşdırılması üçün bəşəriyyətin intellektual əsaslarına yenidən baxılmasının, mədəni müxtəlifliyin qorunmasının, insan ləyaqətinin transmədəni hadisə kimi ön plana çəkilməsinin tərəfdarıdır. Türkiyənin intellektual dairələri neoosmançılıq və neotürkçülük meqatrendləri çərçivəsində bəşəriyyətin tolerant birgəyaşayışının təminatçısı kimi İslam humanizminin aliliyi ideyasını irəli sürürlər.

Türkdilli dövlətlərin qlobal dialoq platformaları

Hazırda Türkdilli dövlətlərin Qərbin inkişaf modelinə alternativ tolerant və harmonik birgəyaşamın konstruktiv məzmunlu modelləri qlobal dialoq platforma və hərəkətləri vasitəsilə reallaşdırılır:

- Azərbaycanın “qlobal multikulturalizm modeli” – “Bakı prosesi” hərəkəti vasitəsilə;
- Qazaxıstanın qlobal mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq edən “Mənəvi birlik (Рухани келисім)” ideyası – Ümumdünya Mənəvi Həmrəylik və Birlik Konqressində;
- Qırğızıstanın elmi və yaradıcı intellektuallarının irəli sürdükleri “harmonik birgəyaşam” ideyası “Çingiz Aytmatov adına İssık-Kul Forumu”nda
- Özbəkistanın dünya ictimaiyyətinə bəyan etdiyi “qlobal tolerantlıq mədəniyyəti” ideyası – “Deklarasiyaların Dialoqu” Beynəlxalq Forumunda
- Türkmənistanın neytrallıq mexanizmlərinin sülhməramlı potensialına arxalanan “sülh və etimad” ideyaları – “Sülh və etimad siyasəti” Yüksək Səviyyəli Beynəlxalq Konfrans [18].

Azərbaycanda “multikultural qloballaşma” fenomeninin reallaşdırılması mexanizmləri, habelə “Bakı Prosesi”nin qlobal hərəkata çevrilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsinin, strateji mövqeyinin nümayişidir.

XXI əsrdə Müstəqil Azərbaycan qlobal dialoqun aparıcı qüvvəsidir. Azərbaycanın qlobal multikulturalizm alternativ inkişaf modeli ümumbəşəri ideyalar müstəvisinə qalxaraq ideoloji meqatrenddən qlobal intellektual hərəkata çevrilib. Qlobal dialoqda mədəniyyətin aliliyini təşviq edən Azərbaycan modeli Azərbaycan Respublikasının Vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın “multikultural qloballaşma konsepsiyası”nda və ictimai fəaliyyətində parlaq təzahürünü tapır.

Azərbaycanın elmi intellektuallarının qlobal ideyalar dialoqunda effektiv nəticələr verə biləcək kulturoloji baxışları, xüsusilə də F.Məmmədovun “Homokulturalis” insan tipinə keçid proqramı mədəniyyətin aliliyinə, humanizm, mədəni plüralizm və tolerantlıq prinsiplərinə söykənir.

Ölkədə dinlərarası dialoqun konstruktiv effektlərinin təhlili təsdiq edir ki, Azərbaycan multikulturallığı və tolerantlığı dünya ictimaiyyətinə nümunə ola biləcək sülh və həmrəy birgəyaşamın unikal modelidir.

Azərbaycanın qlobal dialoq modelinin unikallığı burada intellektualların nəzəri konseptlərilə yanaşı yaradıcı intellektualların incəsənətin dili ilə “tolerantlıq və qlobal ideyaların təşviq edilməsidir. Misal kimi, “Bakı Prosesi” çərçivəsində reallaşdırılan “Sənətçilər dialoq naminə” layihəsi göstərilə bilər. Azərbaycanın qlobal dialoq modelinin təməlində ümumbəşəri mədəni dəyərlərin aliliyi ideyasına sadıq olan azərbaycançılıq, türkçülük, multikulturalizm məfkurələri və mədəni paradigma kimi İslam humanizmi durur.

Yekun nəticə.

Əsrlər boyu Şərq dünyasının kulturoloji təfəkküründə formalaşan mədəniyyətlərarası dialoq və kommunikasiya təcrübəsi bu gün daha sülhpərvər, ədalətli, konstruktiv və harmonik reallığın formalaşmasına xidmət edə bilər. Araşdırmamızdan alınan qənaətə görə, qlobal dialoqun Şərq modelinin alternativliyi qloballaşmanı inkar etmir. Əksinə onu Şərqlin müdriklik, aksioloji və bədii-fəlsəfi ənənələr prizmasından yenidən dərk edilməsinə istiqamətlənib. Şərqlin kulturoloji təfəkkürü qlobal müxtəliflik şəraitində bərabərhüquqlu və mənəvi dəyərlərə arxalanan dialoqu təşviq edir. Şərqlin kulturoloji fikri mədəni plüralizmi dəstəkləyir. Məqalədə təhlil olunan Şərq ölkələrinin kulturoloji fikrinin alternativliyi mədəni plüralizmdə: müxtəlif baxışların,

dünyagörüşlərin, incəsənətdə isə həm klassik üslubun həm də postmodernist tendensiya­ların yanyana inkişaf etməsində təzahürünü tapır.

Şərq kulturoloji fikrinin paritetliyi – Şərq sivilizasiyasının dünya mədəniyyətinə tövhəsinin ekvivalentliyi, müstəqil olması və tamlıq ideyasında təzahür tapır. Müasir Şərqin mədəni paritetliyi ideyası Qərbin mədəni üstünlüyü barədə mövcud stereotip yanaşmaları əsassız edir. Şərq kulturoloji fikrinin paritetliyi Qərbin mədəni hegemonluğuna, mədəni ekspansiyasına qarşı intellektual qarşıdurmada daha parlaq özünü görsədir. Bu mövqedən XXI əsrdə Şərq Qərbi münəqişəyə daxil olmadan dialoqa dəvət edir.

Beləliklə, Şərq kulturoloji fikrinin alternativliyi və paritetliliyi konsepti Şərq incəsənətinin, bədii mədəniyyətinin öyrənilməsinin metodologiyasının yenilənməsinə geniş imkanlar yaradır. Bununla Şərqin bədii mədəniyyətinin tədqiqi üçün anlayışlar aparatı zənginləşdirilir, onun müasir dövrdə estetik və bədii mənalara alternativ mənbəsi kimi dəyərləndirməyə imkanlar əldə olunur. XXI əsrdə Şərqin dünya bədii mədəniyyətinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolunu müəyyən edən araşdırmamız gələcək tədqiqatların perspektivini şərtləndirir.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva, Y. Qlobal ideyalar dialoqu və Şərq kulturoloji fikrinin öyrənilməsi metodologiyasına dair // – Bakı: Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmuə, – 2014. №27, – s.11-18
2. Fərəh Əliyeva: Azərbaycanda bütün xalqlar sülh və dostluq şəraitində yaşayırlar: [Elektron resurs]/ URL: <https://respublika-news.az/az/news/fereh-eliyeva-azerbaycanda-butun-xalqlar-sulh-ve-dostluq-seraitinde-yasayirlar>
3. İlham Əliyev yerli televiziya kanallarına müsahibə verib.10.01.2024: [Elektron resurs] / URL: <https://president.az/az/articles/view/63017>
4. İlham Əliyevin and içmə mərasimi keçirilib.14.02.2024: [Elektron resurs] / URL:<https://president.az/az/articles/view/63979>
5. Mehdi, N. Çətin və dolaşq durumların kulturolojisi: Şərq və Qərb mədəniyyətlərində virtual örtüyün “kosmoqoniyası” / N.Mehdi. – Bakı: Qanun, – 2001. – 300 s.
6. Алиева, Е. С Востока на Запад»: идеи единения, мультикультурализма и духовного диалога в культурологических воззрениях интеллектуалов Тюркского мира // Материалы международного конгресса деятелей культуры и искусства «Тюркская культура: общие истоки и особенности развития», посвященного 125-летию Темирбека Жургенова. Казыхстан, Алматы: 30-31 мая, – 2023, – с. 22-28.

7. Бахтин, М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М.Бахтин. ред С.Лейбович. – Москва: Художественная литература, – 1975. – 504 с
8. Беннаби, М.Афро-азиатская идея:[Электронный ресурс]
/URL:<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41577273>
9. Бергер, Я.М. Китайская модель глобализации:[Электронный ресурс] / Век глобализации. Журнал. – №1, 2009. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/129918/>
10. Библер, В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения) / Журнал: Вопросы философии, – 1989. №6, – с. 31-42.
11. Библер, В.С. От наукоучения — к логике культуры: Два философских введения в XXI век: [Электронный ресурс]/Москва: Политиздат, –1991, – 412 с.
URL:https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/bibler_v_s_ot_naukouchenija_k_logi_ke_kultury_dva_filosofskikh_vvedenija_v_dvadcat_pervyj_vek/16-1-0-1042
12. Васильев, Л.С. История Востока: [Электронный ресурс]. Том I. М.: Высш. шк.,– 1998. Т.1. – 609 с. URL:https://vk.com/wall-52136985_1904
13. Василенко, И.А. Политическая глобалистика: [Электронный ресурс] / М., Логос, – 360 с. URL: <http://yourlib.net/content/category/4/125/134>
14. Мамедов, Ф.Т. Культурология, культура, цивилизация / Ф.Т.Мамедов. – Баку: OL, – 2015. – 300 с.
15. Мамедов, Ф.Т. Культурология: ответы на вызовы XXI века / Ф.Т.Мамедов. – Казань: Центр инновационных технологий, – 2095. – 480 с.
16. Многоликая глобализация / Под ред. П. Бергера и С. Хантингтона; Пер. с англ. В.В.Сапова под ред. М. М.Лебедевой. – М.: Аспект Пресс, 2004, – 379 с.
17. Каган, М.С. Проблема диалога в современной философской мысли // Проблемы общения в пространстве тотальной коммуникации. - СПб.: Эйдос, – 1998. – с. 40-46.
18. Aliyeva Y. Alternative development models of globalization in the cultural troutgh of the Turkic world (Comparative analyses on the example of Turkey, Azerbaijan and Kazaxstan):[Electronic resource] // 5-th İnternational Dede Korkut Conference of Turkish Culture, History and Literature. Kongre Kitabı - Cild 2. İzmir: 02 – 04 september, – 2022, – s. 49-61. URL:https://www.scienceazerbaijan.org/dede-korkuthhttps://www.scienceazerbaijan.org/files/ugd/614b1f_8823cdf664934ff7a973d71d1db9e791.pdf
19. Al-Rodhan, N. A neurophilosophy of global transcultural understanding: [Electronic resource] / <https://www.thebritishacademy.ac.uk/british-academy-book-prize-global-cultural-understanding/past-winners/neurophilosophy-global-transcultural-understanding/>

20. Al-Rodhan, N. Sustainable history and the dignity of man. A philosophy of history and civilizational triumph: [Electronic resource] / Berlin: 2009. URL:
<https://www.sustainablehistory.com/sustainable-history-and-the-dignity-of-man>
21. Ayatollah Khamenei issues guidelines to perfect the Islamic-Iranian Model of Progress. Basic Islamic Model of Iran Progress: [Electronic resource] / URL:
<https://olgou.ir/index.php/en/news/1450-leader-calls-for-advisory-comments-on-islamic-iranian-model-of-progress>
22. Kazufimi, M. Japanese Cultural Identity: Old tradition, new technology: [Electronic resource] / URL: https://www.kwansei.ac.jp/s_sociology/kiyou/66/66-ch9.pdf
23. Ishihara, Shintaro, Morita, Akio. The Japan That Can Say No: [Electronic resource] / Published in Japan by Konbusha Publishing Ltd. Kappa-Holmes July 5, 2013 / URL:<http://mohsen.banan.1.byname.net/content/republished/doc.public/politics/japan/publication/japanSaysNo/japanSaysNo.pdf>

АЛЬТЕРНАТИВНОСТЬ МОДЕЛЕЙ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА И ПАРИТЕТНОСТЬ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ВОСТОКА

ЕГАНА АЛИЕВА

*Доктор философии в области культурологии, доцент,
Ведущий научный сотрудник Института Архитектуры
и Искусства Национальной Академии Наук Азербайджана*

Резюме

Современные вызовы глобализации, проявляющиеся от культурной стандартизации до кризисов идентичности, делают **актуальным** переосмысление глобальной культурной стратегии. Модель межкультурного диалога Востока может служить альтернативным подходом к преодолению межцивилизационных кризисов. Паритет восточного культурологического мышления, отраженный в художественной культуре, предполагает продвижение принципов равноправного культурного диалога. **Цель исследования** – комплексно интерпретировать мегатренды культурологической рефлексии восточных интеллектуалов в макрорегионах, включая тюркский мир, в том числе и Азербайджан, в XXI веке на фоне глобальной трансформации культурных ценностей, а также определить предлагаемые Востоком модели глобального культурного диалога альтернативными и паритетными по отношению к культурологическому мышлению Запада. **Задачи исследования** – представить альтернативность модели межкультурного диалога Востока и паритет его культурологического мышления как теоретическое понятие. В статье Восток впервые представлен не как объект культурологического анализа, а как предмет художественно-гуманитарной рефлексии, обосновывается альтернативность и паритетность культурологического мышления Востока как теоретического понятия. **Методологической основой исследования** являются научные исследования М. Бахтина, В. Библиера, С. Кагана, Ф. Мамедова, Н. Мехди и других, посвященные диалогу культур, самобытности культур,

альтернативной глобализации. **Теоретическая значимость исследования** состоит в обогащении аппарата новых понятий в области культурологии. **Практическая значимость исследования** может быть использована в лекциях, посвященных истории и теории культуры, особенно преподаванию художественной культуры восточных цивилизаций. Кроме того, оно может быть применено при подготовке гуманитарной политики, межкультурных проектов и диалоговых площадок.

Ключевые слова: культурная мысль, межкультурный диалог, Восток, Запад, альтернативность, паритетность, идея.

ALTERNATIVITY OF MODELS OF INTERCULTURAL DIALOGUE AND PARITY OF CULTUROLOGICAL THINKING IN THE MODERN EAST

YEGANA ALIYEVA

*Doctor of Philosophy in Cultural Studies, Associate Professor,
Leading Researcher at the Institute of Architecture
and Art of the National Academy of Sciences of Azerbaijan*

Abstract

Modern challenges of globalization, manifested from cultural standardization to identity crises, make rethinking of the global cultural strategy is **actuality**. The model of intercultural dialogue of the East can serve as an alternative approach to overcoming intercivilizational crises. The parity of the eastern cultural mind, reflected in the artistic culture, implies the promotion of the principles of an egalitarian cultural polylogue. **The purpose of the study** is to comprehensively interpret the megatrends of cultural reflection of Eastern intellectuals in macroregions, including the Turkic world, including Azerbaijan, in the 21st century against the background of the global transformation of cultural values, as well as to determine the models of global cultural dialogue proposed by the East as alternative and equal to the cultural thinking of the West. **Tasks of the research** – to present the alternative model of the intercultural dialogue of the East and the parity of its cultural thinking as a theoretical concept. **Scientific novelty of the article:** The East is presented for the first time not as an object of cultural analysis, but as a subject of artistic and humanitarian reflection; the alternative and parity of cultural thinking of the East as a theoretical concept is substantiated. The methodological basis of the research is the scientific research of M. Bakhtin, V. Bibler, S. Kagan, F. Mamedov, N.Mehdi and others, dedicated to the dialogue of cultures, the originality of cultures, and alternative globalization. **The theoretical significance** of the research consists in enriching the apparatus of new concepts in the field of culture. **The practical significance** of the study can be used in lectures dedicated to the history and theory of culture, especially teaching the artistic culture of eastern civilizations. In addition, it can be used in the preparation of humanitarian policy, intercultural projects and dialogue platforms.

Key words: cultural thought, intercultural dialog, East, West, alternative, parity, idea.

Məqalənin redaksiyaya daxilolma tarixi: 23.01.2025

Qəbulolunma tarixi: 02.02.2025